قومون

۽

قومي آزاديءَ جي

تحريڪ

افانا سيئيف

ا۔ش۔م

قومون ۽ قومي آزاديءَ جي تحريڪ

مصنف:

وافد سي گيف

مترجم:

ا - ش - م

ملھ ٣٠.٠٠ روپيه

دفعو:- ٻيو

سال :- ١٩٨٦

[illegible]

شڪارپور

پاران ايم ايچ پنھور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

پنهنجي پاران

اڄ جڏهن قوم قوميت ۽ قومي مسئلي جي حل متعلق مختلف لاڙا ۽ مونجهارا آهن. ڪي ٽولا مذهب کي قوم سڏين ٿا ۽ ڪي وري ڪنهن نسل کي قوم جو نالو ڏين ٿا. جنهن سبب قومي تحريڪون پنهنجي حقيقي وات کان ٿڙي مذهب پرستي ۽ نسل پرستي جو شڪار ٿي رهيون آهن. اسان جي ملڪ ۾ اڪثر قوم پرست نسل پرستي جو شڪار آهن ۽ هو پنهنجو پورو زور مختلف قومن جي پورهيتن ۾ نفرتون پيدا ڪرڻ ۾ لڳائين ٿا، ۽ سڀني برائين جو حل صرف قومي علحدگي ۾ سمجهن ٿا. ڪيترا قوم پرست وري مارڪسزم ۽ ليننزم جو نالو استعمال ڪري ۽ اهڙي ئي قسم جي قومپرستي ڦهلائين ٿا، جڏهن ته مارڪسزم، ليننزم اهڙي قسم جي قومپرستي جو ڪٽر دشمن آهي، پورهيت طبقي جي انقلابي استاد ڪامريڊ 'لينن' واضح طرح چيو ته "جيڪڏهن هڪ قوم جو ڪميونسٽ ٻي قوم جي پورهيتن خلاف ذرو برابر به شڪ جو اظهار ڪري ٿو ته اها شاونزم مان شرمناڪ غداري آهي." ان وقت هر سچاڻ ترقي پسند جو فرض ٿئي ٿو ته قوم ۽ قومي مسئلي بابت حقيقي مارڪسي ليني نقطه نظر کان واقف ٿئي. هن ڪتاب ۾ انهيءَ جي چڱي ريت سمجهاڻي ڏني وئي آهي. اميد ته ڪتاب جي پڙهڻ مان اهي سڀ مونجهارا ختم ٿي ويندا. اسان انهيءَ سلسلي ۾ "وافانا سي ڊيف" جي ڪتاب "مارڪسي فلسفي" ان هي چونڊ مضمون پيش ڪري رهيا آهيون. —— ادارو

قومون ۽ قومي آزاديءَ جي تحريڪ

جيئن ته اسين ڏسي چڪا آهيون ته طبقن جي جدوجهد، دشمن (مخالف) طبقن تي ٻڌل هڪ سماج جي اوسر ۽ واڌ ويجهه ۾ بنيادي عمل ڪندڙ شيءِ آهي. اسان جي دور ۾ طبقن جي جدوجهد کان سواءِ قومي آزاديءَ جي تحريڪ، انسان ذات جي اوسر ۾ تمام وڏي اهميت حاصل ڪري ورتي آهي. هاڻي اسين قومن ۽ قومي آزادي جي تحريڪ جي باري ۾ مارڪسي، ليننی نظريي جو جائزو وٺنداسين. اچو ته سڀ کان اڳي ڳالهه اهو ڏسون ته قومون ڇا ٿينديون آهن ۽ سندن شروعات ڪهڙي ريت ٿئي ٿي.

١- قوم ڇا آهي

هلندڙ دور جي سماج ۾ طبقن کان سواءِ انسانن جون قومي برادريون يعني ”قومون“ به موجود آهن. قومن، طبقن کان گهڻو وقت پوءِ شڪل ورتي. طبقن، غلاميءَ جي سماج جي ظاهر ٿيڻ دوران شڪل ورتي، جڏهن ته قومون، سرمائيداريءَ جي واڌاري جي پيداوار آهن.

تاريخ ۾ قومن کان اڳ انسانن جون ٻين قسم جون برادريون، جهڙوڪ ڪٽنب، قبيلا ۽ قوميتون موجود هيون. ڪٽنب، انسانن جو هڪ اهڙو گروهه ٿيندو آهي، جهڪ

رت ۽ معاشي ناتن سان ٻڌل هوندو آهي. پيداواري وسيلن جي گڏيل مالڪي ۽ گڏيل واهپو وڏي ڪٽنب جي پيڙهه جو ڪم ڪندو هو. ڪيترائي ڪٽنب گڏجي هڪڙو قبيلو ڏاهيندا هئا. قبيلو ۽ ڪٽنب پراڻي غير شعوري ڪميونسٽ سماج جي پيداوار آهن. غلاميءَ جي سماج ۽ جاگيرداري سماج ۾ انسانن جي هڪ نئين قسم جي برادري، قوميت وجود ور ڪندي هئي. قوميت ڪٽنب قبيلي جي ابتڙ خوني رشتن تي ٻڌل نه هئي پر گڏيل علائقي، ٻولي ۽ ثقافت تي ٻڌل هئي. هڪ قوميت ماڻهن جي ڪافي سگهاري ۽ پائيدار برادري ڪانه هئي، ڇو ته غلامي ۽ جاگيرداري، هڪ اهڙي معاشي برادريءَ کي پيدا نه ٿي ڪري سگهيون، جيڪا سمورن ملڪن تي ڇانيل هجي ۽ انهيءَ شرط کان سواءِ انسانن جي وچ ۾ ويجهڙائيءَ وارا ۽ سگهارا ناتا ممڪن نه آهن. اهو صحيح آهي ته غلاميءَ واري سماج ۾ ۽ جاگيرداري هيٺ مارڪيٽ ۽ جنسن (شين) جي مٽاسٽا موجود هئي پر اها محدود ۽ مقامي قسم جي هئي ۽ معاشي، سياسي اڻ ٻڌيءَ کي ختم نٿي ڪري سگهي.

سرمائيداريءَ جي واڌاري سان گڏ معاشي اڻ ـ ٻڌي (عدم اتحاد) آهستي آهستي ختم ٿيندي وئي ۽ هڪ واحد مارڪيٽ ابري، جنهن جي نتيجي ۾ قوميتون، قومن ۾ بدلجي ويون. لينن لکيو آهي ته ”قومون، بورجوا دور ۾ سماجي نشونما جي هڪ اڻ ٽر پيداوار آهن، ”هڪ اٽر شڪل آهن.“

قوميت وانگر هڪ قوم پڻ گڏيل علائقي، ٻولي ۽ ثقافت جهڙن خصوصيتن جي مالڪ ٿيندي آهي پر ڪنهن قوميت جي ابتڙ قوم انسان جي وڌيڪ سگهاري برادري ٿيندي

آهي. ليڪن ڇهو آهي ته تمام گهڻن معاشي عملن محرڪن قوم کي پائداري عطا ڪئي. ڪين رس جا سلاد دنڪ قبيلا جمعيتون ٺيڪ. هڪ ساڳي ٻولي ڳالهائيندا ۽ هڪ گڏيل علائقي سان گڏوگڏ هڪ قوميت تي ٻڌل هئا، پر اهي قوم نه هئا، سندن وچ ۾ قومي ڳانڍاپا رابطا رومي تاريخ جي ٽئين دور ۾ ٿي (لڳ ڀڳ سترهين صديءَ ۾) تڏهن اڀريا، جڏهن ملڪ جي معاشي ان-ٻڌي (عدم اتحاد) جو خاتمو ٿي ويو ته جنسن Commodities (شين) جي گردش ۾ واڌارو ٿيو ۽ مقامي ننڍا ننڍا مارڪيٽ، هڪ ڪل-رومي مارڪيٽ ۾ ضم ٿي ويا. ان ڪري معاشي زندگيءَ جو ڳانڍاپو (اشتراڪ) ڪنهن قوم جي مکيه خصوصيت هوندي آهي. معيشت ۽ معاشي رابطا ئي اهڙيون شيون آهن جيڪي هڪ علائقي جي رهندڙ ۽ ساڳي ٻولي ڳالهائيندڙ ماڻهن کي هڪ واحد ڪل ۾ (هڪ يونٽ يا هيڪڙائي ۾) هڪ قوم ۾ متحد ڪن ٿيون. معاشي ۽ سياسي نشونما جي عمل جي دوران هڪ گڏيل نفسيات ٺهندي آهي، جنهن جو اظهار هڪ قوم جي تاريخي روايتن ۾ هن جي ثقافت ۽ زندگيءَ جي ڍنگ جي منفرد خصوصيتن ۾ ٿيندو آهي.

قومن کي نسلن سان رلائڻ ملائڻ نه کپي. نسلي فرق وارين خصوصيتن ڪري حياتياتي (Biological) خاصيتن ٻٽاندڙ انسان جون خصوصيتون هونديون آهن. مثال طور چمڙيءَ جو رنگ، اکين جي شڪل وغيره، انهن خصوصيتن موجب انسان جا ڪي ٻيڙهياٽا نسل وجود رکن ٿا، يورپي، منگول ۽ نيگرو نسل (آسٽرالائيڊ نسل)

ڪي بورجوا نظريي ساز، ڪنهن قوم يا قوميت جي سماجي، سياسي ۽ ثقافتي سطح جي يا سماج ۾ ڪنهن انسان جي نسلي مٽ پيڙهه جي وسيلي وضاحت ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. اهي گوري نسل جي ”برتري“ جون اجايون ڳالهيون ڪندا آهن، ۽ اهي سمجهندا آهن ته اها ڳالهه اڳ ئي نبيريل آهي ته اڇي نسل کي رنگدار نسلن تي غلبو حاصل ٿيندو. تاريخ ۽ سائنسي حقيقتون هيءَ ثابت ڪن ٿيون ته، سڀني نسلن جا ماڻهو برابر صلاحيتن جا مالڪ ٿيندا آهن، جيڪڏهن ڪي قومون يا قوميتون جن جو واسطو گوريءَ نسل سان ناهي، ڏتڙيل ۽ پوئتي پيل آهن ته ان جو ڪارڻ سندن چمڙيءَ يا وارن جو رنگ ناهي پر گورن استحصال ڪندڙن جو ھنن کي ظلم ۽ جبر، ان جو ڪارڻ آهي. اڄ اڳوڻيون بيٺڪون ۽ محڪوم ملڪن جون اهي قومون ۽ قوميتون جن ھنن کي سرشتي جو ڳٽ لاهي ڦٽي ڪري ڇڏيو آهي، پنهنجي معيشت ۽ ثقافت کي ڪاميابيءَ سان ترقي ڏئي رهيون آهن. انهن ملڪن مان جن سوشلسٽ واٽ ورتي آهي. انن جو عوام وڏي تيزيءَ سان ترقي ڪري رهيو آهي.

٣ـ قومي نوآبادياتي سوال تي مارڪسزم ـــ ليننزم جو نقطهء نظر

سرمائيداريءَ هيٺ ٺهندڙ قومون، بورجوا قومون هونديون آهن. مزدور طبقو ۽ محنت ڪش عوام جا ٻيا حلقا انهن قومن جي وڏي گهڻائي ٺاهيندڙ هوندا آهن. پر بورجوازي (سرمائيدار طبقو) غالب ڪردار ادا ڪندو آهي ڇو ته هو

سمورن پيداواري وسيلن جو ڌڻي هوندو آهي، رياستي اقتدار تي پنهنجو قبضو رکندو آهي ۽ نشر اشاعت جي ذريعن کي ڪنٽرول ڪندو آهي. اهوئي ڪارڻ آهي جو هڪ بورجوا قوم جي ظاهري حالت، تمام گهڻي حد تائين سرمائيداراڻي معيشت، سياست ۽ نظرئي مطابق مقرر ٿيندي آهي. معاشي ۽ فوجي لحاظ کان مضبوط قومن هٿان ڪمزور قومن تي تشدد ۽ غلبو، بورجوا قومن جي نشونما جو هڪ قانون آهي. ان ڪري هيءَ ڳالهه سمجهڻ جوڳي آهي ته سرمائيداريءَ هيٺ قومن جي نشونما، آزاديءَ جي لاءِ مظلومن جي شديد جدوجهد سان، اٽوٽ رشتي ۾ ڳنڍيل آهي. قومي مسئلو يعني هيءُ مسئلو ته مظلوم قومون ڪهڙي ريت آزادي ماڻي سگهن ٿيون، قومي ڏاڍ جو انت آڻي سگهن ٿيون ۽ قومن ۽ قوميتن جي وچ ۾ برابريءَ وارا ناتا قائم ڪري سگهن ٿيون، سرمائيداري هيٺ خاص ڪري شدت وٺي وڃي ٿو ۽ اهو سماجي نشونما جي بنيادي مسئلن منجهان هڪ آهي. مارڪسزم- ليننزم قومي مسئلي جي اهميت تي زور ڏئي ٿو ۽ اها گهر ڪري ٿو ته ان مسئلي کي ٺوس تاريخي حالتن مطابق نبيريو وڃي. هن مسئلي کي مناسب نموني نبيرڻ جي لاءِ ضروري آهي ته مختلف دورن ۾ سماج جي نشونما کي، هر ملڪ جي نشونما جي انوکين خصوصيتن کي، دنيا ۾ ۽ ان خاص ملڪ جي اندر طبقاتي قوتن جي توازن کي، مختلف قومن جي محنت ڪش عوام جي سرگرميءَ کي ۽ سندن سماجي شعور تنظيم وغيره جي سطح کي نظر ۾ رکيو وڃي.

سرمائيداريءَ جي نشونما جي مختلف مرحلن ۾ قومي

مسئلي جو نچوڙ يا روح (مافيه) ساڳيو ئي رهيو آهي. جڏهن سرمائيداراڻو سماج، ترقي ڏانهن وڌندڙ هو ته "ان وقت هي سوال عام طرح ڌار ڌار ملڪن جي حدن کان اڳتي نڪري ويو. روس، آسٽريا، هنگري وغيره جهڙا گهڻ قومي ملڪ جن ۾ ظالم ۽ مظلوم ٻئي قومون موجود هيون قومي ڏاڍ ۽ ٻين قومي آزاديءَ جي جدوجهد جو اصل ميدان هئا. عملي طرح قومي مسئلو، قومي اقليتن جي مسئلي ۽ آزاديءَ جي لاءِ، ۽ پاڻ پنهنجي معيشت ۽ ثقافت کي فروغ ڏيڻ واري حق جي لاءِ سندن جدوجهد جي مسئلي تائين محدود هو — سامراج جي دور ۾ قومي ناتا بدلجي ويا. دنيا آڱرين تي ڳڻڻ جيترين غالب قومن يعني سڀ کان وڌيڪ ترقي يافته سامراجي ملڪن ۾ ۽ تمام گهڻين بيٺڪي ۽ محڪوم قومن ۽ ملڪن ۾ ورهائجي ويئي. انهن قومن جي ظالم ۽ مظلوم ۾ ورهاست کي سامراج هڪ بنيادي، انتهائي لازمي ۽ اڻ ٽر قرار ڏنو. سامراجي بيٺڪي سرشتو وجود ۾ آيو. سرمائيداريءَ جنهن پنهنجي شروعاتي دور ۾ قومن ۽ قوميتن کي جاگيرداريءَ جي طوق ۽ ڪليسائيت جي چنبي مان نجات حاصل ڪرڻ ۾ مدد ڏني هئي، سامراجي مرحلي ۾ داخل ٿيڻ کانپوءِ قومن تي سڀ کان وڌيڪ ظلم ڪندڙ، قومن ۽ قوميتن جي آزاديءَ کي بيرحميءَ سان چيڀاٽيندڙ سرشتو بڻجي ويو. قومي مسئلي جو نچوڙ (Content) بدلجي ويو ۽ سندس حدون تمام گهڻو وڪڙجي ويون. اهو ملڪ اندر مسئلي جي بدران بين الاقوامي مسئلو بڻجي ويو ۽ سڄي دنيا جي ڪروڙين عوام جي ڀاڳ کي متاثر ڪرڻ لڳو.

سامراج هيٺ قومي مسئلو هڪ ملڪ جي حدن اندر قومي - اقليتن جو مسئلو نه رهي، پر هيءُ هڪ قومي، بيٺڪي مسئلو بڻجي وڃي ٿو، اهو سڀ کان پهرئين ته بيٺڪي ڏاڍ جي خلاف قومن ۽ قوميتن جي جدوجهد جو مسئلو آهي. سندس آزاديءَ ۽ ترقيءَ جو مسئلو آهي.

جيتوڻيڪ مارڪس، اينگلز ۽ لينن قومي مسئلي کي مکيه قرار ڏنو، پر هنن ان کي انقلابي تحريڪ جو بنيادي سوال نه ڄاتو هنن ان مسئلي کي هميشه مارڪسزم جي بنيادي مسئلي يعني پرولتاريا جي آمريت هيٺان رکيو، هنن ان کي سدائين بين الاقوامي مزدور تحريڪ ۽ امن، سوشلزم ۽ سماجي ترقي جي جدوجهد جي ناتي سان رکيو، هو ان اصول تي قائم هئا، ته مجموعي حيثيت ۾ قومي مسئلو سرمائيداراڻي سماج جي حدن ۾ بنيادي طرح نبيرڻ جهڙو ناهي— هي مسئلو رڳو تڏهن ئي نبيري سگهجي ٿو جڏهن، پرولتاريا اقتدار ۾ هجي يعني سوشلسٽ سماج ۾ نبيري سگهجي ٿو.

لينن، سرمائيداريءَ هيٺ قومي ڳالهين جي نشونما ۾ ٻه ٽڪرجندڙ لاڙا ڳولي لڌا. هڪ پاسي ته قومي شعور سجاڳ ٿئي ٿو ۽ قومي تحريڪون اڀرن ٿيون، هر قسم جي قومي جبر جي خلاف جدوجهد ظاهر ٿيندي آهي ۽ قومي رياستون ٺهنديون آهن. ٻئي پاسي مختلف قومن جي وچ ۾ ناتا وڌندا آهن، قومي ڀتيون ڊهنديون آهن ۽ هڪ اڪيلي معيشت، هڪ عالمي مارڪيٽ تشڪيل وٺي ٿي، پهريون لاڙو ان عرصي ۾ غالب رهندو آهي جڏهن سرمائيداري اڃا ترقي ڪندڙ

هوندي آهي ۽ ٻيون لاڙو سامراج جي دور ۾ ظاهر ٿيندو آهي. جڏهن سوشلزم، سرمائيداريءَ جي جاءِ والارڻ ايندي آهي. اهي ٻئي لاڙا سماجي نشونما جي ضرورتن منجهان پيدا ٿين ٿا، ۽ تاريخي لحاظ کان ترقي پسند آهن پر سرمائيداريءَ هيٺ اهي بگڙيل شڪليون اختيار ڪن ٿا جيڪي سندن معروضي طرح ترقي پسند نچوڙ يا روح سان ملندڙ نه هونديون سامراج تمام وڏين بين الاقوامي بئنڪن ۾ ٽرسٽن ۽ هڪ همه گير (وشال) عالمي معيشت جي تخليق ڪري ٿو، ۽ سماج جي معاشي، سياسي ۽ ثقافتي زندگيءَ کي ڏينهون ڏينهن متحد ڪندو ۽ بين الاقوامي بڻائيندو آهي، پر سرمائيدار هڪ ٻئين جي غلبي هيٺ قومن جي اها ٻڌي، سندن ”ويجهي ٿيڻ“ جو هيءُ عمل، هڪ وڏيڪ طاقتور ۽ وڏيڪ ترقي يافته قوم جي هٿان، هڪ ٻي قوم تي تشدد، ٻلڪي قرمار ۽ ظلم جي وسيلي ئي عمل ۾ اچي سگهي ٿو. سامراج هيٺ سڀئي ننڍيون توڙي وڏيون قومون ۽ وڏا وڏا عظيم کنڊ آڱرين تي ڳڻڻ جيترن سامراجي قزاقن (ڌاڙيلن) جي هٿان، جن مظلوم قومن جي پنهنجي پاڻ کي آزاد ڪرائڻ جي هر ڪوشش کي سختيءَ سان چيپاڻي ڇڏيو، ٻنڪي اگرائيءَ جو شڪار ٿي ويا. قومن کي متحد ڪرڻ کين هڪ ٻئي جي ويجهو آڻڻ جو لاڙو، قومي آزاديءَ ۽ قومي رياستن ٺاهڻ واري لاڙي سان ڪيئن جهڙي ٽڪرائجي ٿو.

قومي ناتي جي نشونما ۾ انهن لاڙن جو اظهار ٻورجوا نظرئي ۽ سياست ۾ ٿيندو آهي. جيڪو قوم پرستيءَ جو روپ ڌاريندو آهي. مارڪسزم ـ لينن ازم ٻورجوا قوم پرستي جي

هر قسم جي مظاهري جي ڪٽر دشمن آهي. پران سان گڏوگڏ اها غالب قومن جي قوم پرستي (وڏي طاقت جي اڪرائي واري قوم پرستي ۽ نسل پرستي) ۽ مظلوم قومن جي قوم پرستي جي وچ ۾ پڻ فرق رکندي آهي وڏي طاقت جي اڪرائي واري قوم پرستي ۽ نسل پرستي جهڙي هڪ قوم ٻي قوم جي غلامي کي جائز ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪنديون آهن، رجعت پرست اُنهيءَ بالاجي (سوچ، فڪر) آهن ۽ مزدور طبقو کين رد ڪري ٿو، ٻئي پاسي، مظلوم قومن جي قوم پرستيءَ منجهه آزاديءَ جي لاءِ سماج جي خلاف جدوجهد جو هڪ لازمي جزو شامل هوندو آهي، جهڪو ترقي پسند ٿئي ٿو ۽ ان لاءِ ٿي پرولتاريا ان جي حمايت ڪندو آهي. لينن لکيو آهي ته ”ڪنهن به مظلوم قوم جي بورجوا قوم پرستي هڪ عام جمهوري روح (ما فيه) رکندڙ ٿئي ٿي. جنهن جو رخ ظلم جي خلاف هوندو آهي ۽ اهو ئي اهو روح آهي جنهن جي اسين بنا شرط جي حمايت ڪندا آهيون.“ ڪيترن ئي ايشيائي ۽ آفريڪي ملڪن جي قوم پرستي اڄ ان جو هڪ مثال آهي جهڪا شيءِ ان قوم پرستي کي هڪ ترقي پسند معني ٻا ڳر عطا ڪري ٿي سا آهي. سامراج، پرڏيهي سرشتي، جاگيرداري رجعت پرستي ۽ ذاتپاتيءَ جي خلاف جدوجهد، جهڪا عوام کي ۽ خاص ڪري ڪروڙين هارين جي سياسي شعور کي بيدار ڪري ٿي.

قومي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ قومي بورجوازيءَ جي تاريخي لحاظ کان ترقي پسنداڻي ڪردار جي عارضي نوعيت سببان مظلوم قومن جي قوم پرستي ۾ ترقي پسنداڻو لاڙو

مستقل ناهي هوندو.

اهوئي ڪارڻ آهي جو مارڪسي پارٽي، مظلوم قومن جي آزاديءَ واري جدوجهد جي حمايت ڪندي، محنت ڪش عوام کي هر قسم جي بورجوا قوم پرستيءَ جي اثر کان بچائڻ جي ڪوشش ڪندي آهي. ڇاڪاڻ ته هيءَ قوم پرستي، پرولتاري بين الاقواميت پسنديءَ سان يعني ان آئيڊيالاجي سان ملندڙ ٺهڪندڙ ناهي جيڪا سڄي دنيا جي پورهيت عوام جي ايڪجهتي جو اعلان ڪري ٿي. مارڪسي پارٽي ڪنهن به سماجي تحريڪ ۾ طبقاتي جدوجهد جي فيصلي ڪندڙ ڪردار جو اظهار ڪري ۽ هيٺين ماڻهن جي مزدورن جي ٻڌيءَ جو نعرو اوچو ڪري، بورجوا قوم پرستيءَ جي آئيڊيالاجي جي خلاف جدوجهد ڪندي آهي. اهڙي طرح اها (پارٽي) محنت ڪش عوام جي ذهن ۾ پرولتاري بين الاقواميت پسنديءَ جي تصورن کي سگهارو بڻائيندي آهي.

٣- قومي آزاديءَ جي قومن جي تحريڪ جي اڀرائيءَ ۽ سامراج جي ٻيٺڪي سرشتي جي هار ۽ ذلت:-

ٻيٺڪي سرشتي جي شڪست ۽ باهراسان جي دور جي هڪ امتيازي خصوصيت: سامراجيت جي هٿان ٻيٺڪن ۽ محڪوم ملڪن جي وحشياڻي ۽ غير انساني استحصال، ٻيٺڪي ظلم جي خلاف ۽ خودمختياري ۽ قومي آزاديءَ جي حمايت ۾ جدوجهد کي جنم بخشيو. آڪٽوبر جي عظيم سوشلسٽ انقلاب، قومي آزاديءَ جي

تحريڪ کي وڌي هٿي ڏني. هن انقلاب اوڀر کي جاڳايو ۽ ڏٻيل قومن کي عالمي انقلابي تحريڪ جي گڏيل وهڪري ۾ شامل ڪري ورتو. سوويت يونين، مظلومن جي لاءِ سياسي ۽ اخلاقي حمايت جو هڪ ڪڏهن نه سڪندڙ سرچشمو بڻجي ويو.

ٻي عالمي لڙائي، ڪيترن ئي يورپي ۽ ايشيائي ملڪن ۾ سوشلسٽ انقلاب جي سوڀ ۽ عالمي سوشلسٽ سرشتي جي اڀرڻ کان پوءِ دنيا ۾ طاقتن جي هڪٻئي سان نئين ناتي، قومي آزاديءَ جي جدوجهد جي لاءِ خاص طرح سازگار حالتون پيدا ڪيون. سامراج، قومن جي گهڻائي جي قومي آزادي ۽ خودمختياري کسي ورتي. ڪين جهنگلي غلاميءَ جي سنگهرن ۾ سوگهو ڪري ڇڏيو پر جيئن ته سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي پروگرام ۾ چيو ويو آهي ته سوشلزم جو ابڙ مظلوم قومن جي آزاديءَ واري دور جي اچڻ جي نشاندهي ڪري ٿو. قومي آزاديءَ جي انقلابن جي هڪ طاقتور لهر بيٺڪي سرشتي کي وهائي وجهي رهي آهي ۽ سامراج جي پيڙهه کي هيٺ ڊاهي رهي آهي. اڳين بيٺڪن ۽ جديد بيٺڪن مان نوان آزاد ملڪ ابڙيا آهن ۽ ابڙي رهيا آهن.

ايشيا جي روپ منجهه بنيادي تبديليون اچي چڪيون آهن ۽ آفريقا ۾ بيٺڪي سرشتو پوري پور ٽٽي رهيو آهي. جنگ کان پوءِ وارن سالن جي دوران ڪئين ڊزن ملڪن پنهنجي قومي آزادي حاصل ڪري ورتي آهي. لاطيني آمريڪا جنهن تي سامراجين سالن جا سال اڪيلي سر حڪومت

ڪئي آهي، سامراج ۽ پراڻي سرشتي جي خلاف جنگ ڪرڻ واسطي اٿي کڙو ٿيو آهي. بهادر ڪيوبا جنهن ۾ عوامي انقلاب سوڀارو ٿي چڪو آهي، قومي آزاديءَ ۽ سماجي ترقيءَ جي جائز جدوجهد ۾ لاطيني آمريڪي وڏي کنڊ جي قومن جو جهنڊو بلند ڪيو آهي. هاڻي اهو وقت پري ناهي جڏهن پراڻي سرشتو، جيڪو انساني تاريخ جي هڪ لعنت بڻيل آهي، هميشه هميشه لاءِ ختم ٿي ويندو قومي آزاديءَ جي تحريڪ جي اثر هيٺ پراڻي غلاميءَ جي سرشتي جي شڪست ۽ ذات هڪ اهڙي نشونما آهي جيڪا تاريخي اهميت جي لحاظ کان عالمي سوشلسٽ سرشتي جي ٺهڻ کان پوءِ ٻئي نمبر تي آهي. جيڪا شيءِ پراڻي سرشتي جي شڪست ۽ ڊهڻ کي اهم بڻائي ٿي سا هيءَ آهي تہ ان سببان ڪروڙين عوام تاريخ ٺاهڻ جي عمل ۾ شامل ٿي ويندا آهن. انهن نون آزاد خود مختيار ملڪن جا عوام جن پراڻي سلطنتن جي کنڊرن مان جنم ورتو، هڪ نئين حياتي جي اڏيندڙن ۽ عالمي معاملن جي سرگرم ڀاڱيوارن جي حيثيت سان سامراج کي تباهہ ڪرڻ واري هڪ انقلابي طاقت جي حيثيت سان عام منظر تي آيا آهن. پراڻي سرشتي جو ڊهڻ، انسان ذات جي نشونما جي هڪ نئين دور جي اچڻ جي نشاني آهي.

سڀ قومون ۽ قوميتون جن پراڻي ڪٽ پنهنجي ڳچيءَ مان لاهي ڦٽو ڪيو آهي. اسان جي دور جي بيحد اهم مسئلي يعني هڪ ٻي عالمي جنگ کي ڊڪڻ ۽ امن قائم ڪرڻ ۽ ان کي پائيدار بنائڻ واري مسئلي کي نبيرڻ ۾، لازمي

طرح مکيہ حصو وٺنديون، اهي قومون سوشلسٽ ملڪن جي قومن سان گڏجي ڪري دنيا جي ٻه ڀاڱي ٽي آبادي (آدم) جي برابر ٿين ٿيون. ۽ هيءَ هڪ وڏي طاقت آهي جيڪا سامراجي اڳرائي پسندن کي پوئيسان پير ڪرڻ تي مجبور ڪري سگهي ٿي.

قومي آزاديءَ جي تحريڪ جي سماجي ماهيت ۽ ان جا وارث

مزدور طبقو ۽ ان جي مارڪسي پارٽي بنيادي طرح قومي آزاديءَ جا سڀ کان وڌيڪ ڪٽر دشمن ۽ قومي برابري ۽ سياسي آزاديءَ جا سڀ کان وڌيڪ جوشيلا علمبردار هوندا آهن. اهي قومي، سامراج دشمن جمهوري انقلاب جي فرض جو پورائو ڪندا آهن، ۽ سماجي ترقيءَ ۾ رنڊڪ وجهندڙ رجعت پرست طاقتن جي خلاف لڙندا آهن، قومي آزاديءَ جي تحريڪ پنهنجي ڪردار جي لحاظ کان نه ته پرولتاري هوندي آهي ۽ نڪي سوشلسٽ، ۽ نه ئي ان جو مقصد سرمائيداريءَ جو انت آڻڻ ۽ هڪدم ئي سوشلسٽ سماج قائم ڪرڻ هوندو آهي. ان ڪري لازمي آهي ته اسان ان تحريڪ جي اهميت ۾ وڌاءُ کان ڪم نه وٺون ۽ ان کي پنهنجي وقت جي اصل انقلابي طاقت نه سمجهون.

قومي آزاديءَ جي تحريڪ کي سامراج جي خلاف جدوجهد ۾ اصل انقلابي طاقت قرار ڏيڻ، مزدور طبقي جي تاريخي مشن جي باري ۾ مارڪسي علم کي توڙڻ مروڙڻ آهي، هيءَ شيءِ ترقي يافته سرمائيدار ملڪن ۾ مزدور طبقي جي تحريڪ جي اهميت کي گهٽائي ٿي ۽ عالمي نشونما

۾ عالمي سوشلسٽ سرشتي جي ڏينهون ڏينهن وڌندڙ فيصلي ڪن رول کان انڪار ڪري ٿي.

عالمي انقلابي عمل جي سلسلي ۾ قومي آزاديءَ جي تحريڪ جي رول (ڪردار) ۾ وڌاءَ ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي عوام کي سوويت يونين ۽ ٻين سوشلسٽ ملڪن جي ۽ سرمائيدار ملڪن جي مزدور طبقن کان ڌار ڪري ڇڏي ٿو، ھيءَ قومي آزادي جي تحريڪ کي بين الاقوامي مزدور طبقي کان ڇني، ڪاٽي ڇڏي ٿو. اهڙي قسم جي پاليسي سوشلسٽ سرشتي ۽ قومي آزاديءَ جي تحريڪ ٻنهي کي ۽ عالمي مزدور طبقي جي عظيم ڪاز (آدرش) کي سخت نقصان رسائي سگهي ٿي. مظلوم قومون پنهنجي آزادي ۽ هڪ مسرت ڀرئي مستقبل جي لاءِ بين الاقوامي مزدور طبقي جي تحريڪ سان ۽ ان جي عوام سان جيڪو سوشلزم ۽ ڪميونزم جي اڏاوت ڪري رهيو آهي متحد ٿي ڪري ئي ڪاميابيءَ سان جدوجهد ڪري سگهن ٿيون.

جيتوڻيڪ قومي آزاديءَ جي تحريڪ پنهنجي ماهيت جي لحاظ کان سوشلسٽ نه هوندي آهي، پر هيءَ اهڙن اهم سماجي مسئلن کي نبيرڻ جي لائق هوندي آهي ۽ کين نبيري ئي جهڙوڪ جاگيرداري انتظام ۽ ان جي پاڙن جو خاتمو ڪرڻ، بينڪي سرشتي ۽ سامراجي حاڪميت جي باقي رهيل اثرن کي ختم ڪرڻ، پرڏيهي هڪ هٽين کي محدود ڪرڻ ۽ کين ٻاهر ڪڍي ڇڏڻ، هڪ قومي صنعت کي هٿي وٺرائڻ، بنيادي زرعي سڌارا آڻڻ، سماجي آزاديءَ کي سگهارو بنائڻ، پرڏيهي معاملن ۾ هڪ آزاد،

امن پسند پاليسي تي عمل جي واٽ وٺي ۽ وسيع جمهوري راهن تي سماجي زندگيءَ جي نئين سر اڏاوت ڪري، انهن عام جمهوري، قومي مسئلن جي حل جي سامراجي طاقتن طرفان پوري مزاحمت ڪئي ويندي آهي. اهي طاقتون ڳوٺن ٻهراڙين ۽ جديد صنعتن کي سرمائيداراڻي معاشي سرشتي ۾ شامل رکڻ، ڪين پنهنجي رجعت پرست اڳراڻي واري پاليسي جي ڪمزوري ۽ گهاٽ جي ڪوشش ڪنديون آهن. ان ڪري سامراج خاص ڪري آمريڪي سامراج جي خلاف جيڪو هنن سرشتي جو اصل پاڻارپيدار آهي. يعني جدوجهد قومي آزاديءَ جي انقلاب جي ڪاميابيءَ لاءِ بنيادي لازمي شرط آهي.

هڪ قوم جون سمورون ترقي پسند طاقتون، جيڪي منجهه، قومي جمهوري فرضن کي عملي روپ ڏيکارڻ جي مقصد لاءِ متحد ٿي سگهن ٿيون، ۽ متحد ٿي وينديون آهن. ان جدوجهد ۾ مزدور طبقي سان هارين جا وسيع حلقا، ننڍا وچولي (طبقي) جا گروهه ۽ وڏيڪ قومي بورجوازيءَ جو اهو حصو پڻ شامل هوندو آهي. جيڪو سامراج دشمن انقلاب جي اصل فرض يعني هڪ مقامي معيشت ۽ مارڪيٽ جي تخليق ۽ پرڏيهي سامراجين جي هٿ چراند جي خلاف سندن بچاءَ جي ذميوارين جي پوراڻي سان معروضي طرح دلچسپي رکندو آهي. ڪنهن قوم جي سڀني ترقي پسند، محب وطن طاقتن جو هڪ بلاڪ، جيڪو مڪمل قومي آزاديءَ جي لاءِ، وسيع جمهوريت جي لاءِ ۽ قومي آزاديءَ انقلاب جي پوراڻيءَ لاءِ وڙهي رهيو هجي، قومي جمهوريت

جي لاءِ سياسي پڙهه جو ڪم ڏئي سگهي ٿو. هڪ قومي جمهوريت جي جوڙجڪ ۽ فروغ سان اهڙن ملڪن جي عوام جي اڳيان سچي معاشي لحاظ کان گهڻي ترقي يافته هجڻ. وسيع امڪان روشن ٿين ٿا قومي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ قومي بورجوازيءَ جي شرڪت جدوجهد جي ترقي پسنداڻي ڪردار کي بالائي نٿي ڇڏي، پر هوندي به هڪ مظلوم قوم جي مزدور طبقي جي لاءِ بورجوازيءَ ۽ ٻين سماجي قوتن سان گڏجي رڪ ڪاڻ وقت بورجوازي جي ناپختگيءَ (قوت گهرڻ جي لاڙي) سندس ناپائيداري ۽ سامراج ۽ جاگيرداريءَ سان سندس ناهه ڪري ڇڏڻ واري لاڙي کي نظر ۾ رکڻ ضروري هوندو آهي.

مزدور طبقي ۽ هارين جي وچ ۾ ٻڌي قومي آزاديءَ جي تحريڪ جي سڀ کان وڏيڪ مکيه قوت هوندي آهي. ان ٻڌيءَ کان سواءِ قومي آزاديءَ اونها جمهوري سڌارا ۽ سماجي ترقي کي ماڻڻ ۽ انهن بچاءُ ڪرڻ ناممڪن هوندو آهي.

ٻين ملڪن جي قومن ۽ قوميتن جي آزادي ۽ خودمختياريءَ لاءِ جدوجهد ڪندي مزدور طبقو ۽ ان جي مارڪسي پارٽي قومي آزادي جي جدوجهد کي پنهنجو آخري مقصد نه سمجهندا آهن. تاريخ ثابت ڪيو آهي ته سياسي آزادي وٺڻ کانپوءِ عوام کي ڪيترن ئي مکيه مسئلن کي منهن ڏيڻو پوندو آهي، جنهن ۾ سڀ کان وڏو مسئلو هيءُ هوندو آهي ته ڪهڙي واٽ ورتي وڃي، سرمائيداراڻي ترقيءَ جي واٽ يا غير سرمائيداراڻي ترقي واري واٽ. مختلف طبقا ۽ مختلف

سياسي پارٽيون ان مسئلي جا مختلف حل ڏيندڙيون آهن
بورجوازي قومي نشونما کي سرمائيداريءَ واري واٽ تي
وٺي وڃڻ ۽ نجي ملڪيت ۽ استحصال کي برقرار رکڻ
گهرندو آهي.

هو اندرين طبقاتي ٽڪرائن منجهان فائدي وٺڻ جي
هر ممڪن ڪوشش ڪندو آهي، جڏهن ڪي آزاديءَ حاصل
ڪرڻ کان پوءِ ڏينهون ڏينهن شدت وٺي ويندا آهن. اهي
ٽڪراءُ جيئن جيئن وڌندا ويندا آهن، تيئن تيئن اندروني رجعت
پرستن ۽ پرڏيهي سامراجي طاقتن سان بورجوازيءَ جي ڳٺجوڙ
ڪري وٺڻ جا امڪان پڻ وڌيڪ ٿي ويندا آهن.

ان جي ابتڙ، محنت ڪش عوام پاڻ پنهنجي تجربي مان
اهو پرائيندو آهي ته سرمائيداراڻي واٽ ۾ سندن واسطي ڪي
ڪونهي، هيءَ ته سرمائيداري جي واٽ عوام جي مصيبتن
واري واٽ آهي. عوام اها ڳالهه سمجهڻ لڳو آهي ته سوشلزم
امن ۽ آزاديءَ جو واحد رستو آهي. رڳو سوشلزم ئي اڳوڻين
بيٺڪن ۽ محڪوم ملڪن جي صدين پراڻي ڏتڙپائي کي
ختم ڪري سگهي ٿي، سندن تيز رفتار معاشي ۽ ثقافتي
ترقيءَ جي ضمانت ڏئي سگهي ٿي، عوام جي مادي ۽ روحاني
ضرورتن جو پورائو ڪري سگهي ٿي ۽ ڪين استحصال،
ڪنگاپڻي ۽ فاقاڪشي کان سدائين لاءِ ڇوٽڪارو ڏياري
سگهي ٿي ۽ هڪ عالمي جنگ جي خطري کان بچائي
سگهي ٿي.

ضروري آهي هر قوم پنهنجي راهه پاڻ چونڊي، دنيا
۾ طاقتن جي هڪ ٻئي سان واسطي جي موجوده حالتن ۾

جڏهن ملڪي سرشتي کان آزاد ٿيندڙ عوام سوشلسٽ سرشتي کان گهڻي حمايت حاصل ڪري سگهي ٿو، هو پاڻ پنهنجي مفادن بچائيندڙ ان سوال کي نبيري سگهن ٿا يعني غير سرمائيدارائي واٽ چونڊي سگهن ٿا. مزدور طبقو، عوام ۽ سڀني قومي جمهوري ۽ سامراج دشمن طاقتن جي سرگرم جدوجهد ڪنهن ملڪ کي غير سرمائيدارائي واٽ تي وک وڌائڻ (هلڻ) جي لائق بنائيندي آهي ۽ اهڙي ريت قوم جي وڏي اڪثريت جي مفادن کي پورو ڪندي آهي. ان ڪري اهڙي طرح قومي آزاديءَ جي جدوجهد واري عمل دوران سوشلسٽ تبديلين جي لاءِ ضروري حالتون جڙنديون آهن.

۴- سوشلزم ۽ قومون

سوويت يونين ۾ قومي مسئلي جو حل:

سرمائيدارائو سماج جيڪو خانگي ملڪيت ۽ استحصال تي ٻڌل هوندو آهي، ۽ قومن جي وچ ۾ ڪيني ۽ دشمنيءَ کي جنم ڏيندو آهي. قومي مسئلي کي حل ڪرڻ کان لاچار هوندو آهي. رڳو سوشلزم ئي، استحصال ۽ طبقاتي دشمنيءَ کي ختم ڪري قومي دشمنيءَ جو خاتمو ڪري سگهي ٿي ۽ قومن جي حقيقي ترقي، سندن وچ ۾ هڪ ٻئي منجهه، پروسي ۽ ٻڌيءَ جي ضمانت ڏئي سگهي ٿي. مارڪس ۽ اينگلز ڪميونسٽ مينيفيسٽو (پڌرنامي) ۾ لکيو آهي ته:

"جيئن نسبت سان هڪ ماڻهوءَ جي هٿان ٻئي ماڻهوءَ جي استحصال جو خاتمو ايندو، ان ئي نسبت سان (هڪ) قوم جي اندر طبقن جي وچ ۾ دشمنيءَ جو خاتمو ايندو، ان ئي نسبت سان

هڪ قوم سان ٻئي قوم جي دشمني پڻ ختم ٿي ويندي.

لينن قومي مسئلي کي حل ڪرڻ لاءِ هڪ نئون پروگرام تيار ڪيو، هڪ اهڙو پروگرام جيڪو قومن جي ترقيءَ ۽ کين هڪ ٻئي جي ويجهو آڻڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. ان پروگرام جا بنيادي اصول هي آهن.

”سوشلسٽ راڄ ۾ زندگيءَ جي تمام سر مڪمل جمهوري اڏاوت سڀني علائقن ۽ قومن جي حقيقي برابري قائم ڪرڻ، قومن کي ڌار ٿي وڃڻ ۽ پنهنجون خودمختيار رياستون قائم ڪرڻ جي حق سميت خود اختياري حق ڏيڻ ۽ ملڪ ۾ سڀني قوميتن جي مزدور طبقي جي بين الاقوامي يڪجهتي قائم ڪرڻ، ان قومي پروگرام جيڪو ننڍين ۽ وڏين سڀني قومن جي احترام ۽ سندن مکيه ضرورتن ۽ امنگن جي آڌار تي ٻڌل آهي، روس جي ڪيترين قوميتن جي مزدورن ۽ هارين کي مزدور طبقي جي اڳواڻيءَ ۾ هڪ اٽوٽ ٻڌيءَ ۾ سمائجي وڃڻ ۾ مدد ڏني، هيءَ ٻڌي انهن بنيادي عملن (محرڪن) منجهان هڪ هئي جن آڪٽوبر جي عظيم سوشلسٽ انقلاب جي سوڀ جي ضمانت ڏني.

روس ۾ سوشلسٽ انقلاب قومي ڏاڍ جي سنگهرن کي ٽوڙي ڇڏيو، قومن ۽ قوميتن جي وچ ۾ پراڻي دشمنيءَ کي ختم ڪري ڇڏيو ۽ سندن وشال سهڪار ۽ هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ جي واٽ صاف (سڌي) ڪئي ان کين پنهنجي تقدير جو پاڻ فيصلو ڪرڻ، ۽ پنهنجي قومي رياستن معيشت ۽ ثقافت کي هٿي ڏيارڻ جو حق ڏنو.

سوويت ڪميونسٽ پارٽي ۽ سوشلسٽ رياست، سوويت

اقتدار جي مهڙي ڏينهن کان ئي قومي مسئلي تي التهائي گهرو ڌيان ڏنو آهي. ١٥ نومبر ١٩١٧ع کان ئي سوويت سرڪار ”روس جي قومن ۽ قوميتن جي حقن جو اعلان نامو“ منظور ڪيو جنهن ۾ ملڪ جي سڀني قوميتن ۽ قومن جي برابري ۽ خود-مختياري جو، ڌار ٿي وڃڻ ۽ پنهنجيون آزاد رياستون قائم ڪرڻ جي حق سميت سندن غيرمحدود حق خود اختياريءَ جو، سڀني قومي رعايتن ۽ پابندين جي خاتمي جو ۽ قومي اقليتن ۽ نسلي گروهن جي آزادانه ترقيءَ جو اعلان ڪيو ويو هو.

ان اعلان نامي قومي ڌاري جو خاتمو آڻي ڇڏيو، ۽ ملڪ جي سڀني قومن ۽ قوميتن جي لاءِ سياسي ۽ قانوني برابري قائم ڪئي. انهيءَ سان گڏوگڏ سڀني قومن ۽ قوميتن جي پاڻمرادو هڪ رياست ۾ متحد ٿي وڃڻ جي بختي پيڙهه پيجي وئي. اهو اتحاد سوويت سوشلسٽ جمهوريتن جي يونين (سوويت يونين) قائم ڪرڻ (٣٠ ڊسمبر ١٩٢٢ع) جي وسيلي پلئه پيو هيءَ دنيا جي پهرين گهڻ، قومي رياست هئي جيڪا قومي برابري ۽ پاڻمرادو اتحاد جي بنياد تي قائم ٿي هئي.

سوويت يونين جي جوڙجڪ (تشڪيل)، سوويت، جمهوريتن جي معاشي ۽ فوجي طاقت کي مضبوط ڪيو، سندن سياسي معيشت کي تهائين مستحڪم ڪيو ۽ قومن ۽ قوميتن کي هڪٻئي جي تهائين وڌيڪ ويجهي آڻي ۽ ملي جلي سوشلزم جي اڏاوت ڪرڻ جي لاءِ ضروري حالتون

ظاهر آهي ته قومن جي آزادي رڳو قومي ذات جي خاتمي ۽ سياسي ۽ قانوني حقن جي دائري ۾ برابري قائم ڪرڻ تائين محدود نه ٿي رهي سگهي. اصل شئي هيءَ ٿي ته اهي صديون پراڻي معاشي ۽ ثقافتي پسماندگيءَ جو خاتمو آندو وڃي. جيڪو ننهن سماج کي زارشاهي روس کان ورثي ۾ مليو هو. سوويت سوشلسٽ رياست ان ڏکئي فرض نباهڻ ۾ پڻ ڪامياب ويئي. ان اڳوڻين مظلوم قومن کي آزادانه ترقيءَ جو نه رڳو حق ڏنو بلڪ کين پنهنجي ڏتڙپائي (Backwardness) تي غالب پوڻ ۽ پنهنجي قومي معيشت ۽ ثقافت جي سطح کي پڻ بلند ڪرڻ ۾ مدد فراهم ڪئي.

پهرئين عالمي جنگ ۽ گهرو لڙائيءَ جي هٿان تباهه ٿيل معيشت کي نئين سر چڱي حال ۾ آڻڻ کان پوءِ ۽ ڪميونسٽ پارٽي ۽ سوويت سرڪار ملڪ ۾ صنعتڪاريءَ جو ڪم شروع ڪيو، ۽ نيون صنعتون ڏاڍو گهري جوڙ، موٽر ٺاهڻ جون، بجليءَ جي سازوسامان جون ۽ ٻيون صنعتون اڳوڻين پوئتي پيل جمهوريتن ۾ لڳايون ويون ۽ اهڙيءَ طرح انهن جمهوريتن جي معيشت خاص ڪري انهي نسبت (شرح) سان ترقي ڪئي. اها ڳالهه چٽي ڪئي ته، انهن جمهوريتن جي ترقيءَ جي نسبت مجموعي طرح سوويت يونين جي ترقيءَ جي نسبت کان گهڻو وڌيڪ هئي مثال طور، سوويت اقتدار جي زماني ۾ ١٩٦٥ع تائين جارجيا ۾ هڪ هزار کان وڌيڪ صنعتي ادارا ۽ آرمينيا ۾ پنج سو کان وڌيڪ فيڪٽريون ۽ ڪاليون کوليون ۽ بجاءِ گهر اڏيا ويا زراعت وڏي پيماني تي گڏيل کيتي (ڪوآپريٽو فارمنگ) جي راهه تي ترقي

ڪٿي آهي ۽ سنجهس وسيع پيماني تي مشينن جو استعمال ٿي رهيو آهي. پر عوام به بدلجي ويا آهن. هاڻ، سوويت جمهوريتن ۾ ڪيترائي ماهر مزدور ۽ دانشور موجود آهن. سوويت يونين جي عوام پنهنجي ثقافت ۾ ۽ گڏوگڏ پنهنجي معاشي زندگيءَ ۾ هڪ انقلاب آڻي ڇڏيو آهي.

سڀني جمهوريتن ۾ تعليم عام آهي ۽ هر جمهوريه ۾ ڪيترائي اسڪول، يونيورسٽيون، تحقيقاتي ۽ ثقافتي ادارا وغيره موجود آهن. هڪ نئين ثقافت جيڪا پنهنجي روح (ما فيه) جي لحاظ کان سوشلسٽ ۽ شڪل جي لحاظ کان قومي آهي، وجود ۾ آئي آهي سوويت غير روسي، جمهوريائون، ثقافتي ترقيءَ جي ميدان ۾ نه رڳو اوڀر جي سرمائيدار ملڪن کان پر اولهه جي ترقي يافته سرمائيدار ملڪن کان به گهڻو اڳتي وڌيون آهن.

سوويت يونين ۾ سوشلزم جي سوڀ جي نتيجي ۾ اڳوڻا غير روسي علائقا، جيڪي معاشي ۽ ثقافتي لحاظ کان پٺتي پيل، زرعي ۽ ڪچو مال مهيا ڪندڙ علائقا نه رهيا آهن. جيئن اهي زارشاهي روس ۾ هئا ۽ اهڙيون سوشلسٽ رياستون بڻجي ويا آهن جڪي هڪ اعليٰ ترقي يافته صنعت ۽ زراعت ۽ پاڻ پنهنجي مزدور طبقي ۽ دانشورن جي وسيع حلقي جا مالڪ آهن.

بورجوا قومون خاصيتي Qualitatively لحاظ کان اين سوشلسٽ قومن ۾ بدلجي ويون آهن. ڪيترين ئي قومتون هڪ نئين سماجي، معاشي بنياد تي سوشلسٽ قومون بڻجي [illegible] سرمائيداراڻي،

مرحلي (ڏاڪي) منجهان لنگهڻ کانسواءِ اڳتي وڌي آيون آهن ۽ ٻيون ترقي يافته قومن جي مدد سان ترقي يافته قومن جي سطح تائين وڃي رسيون آهن.

سوويت يونين ۾ قومن بيحد بلند قومي حدبنديون ناهي ۽ قومي علحدگيءَ ۽ خودغرضيءَ ۾ شدت پيدا ڪري ترقي ناهي ماڻي، جهڙي سرمائيداريءَ هيٺان ٿيندو آهي. ملڪ هڪٻئي جي ويجهو اچي، هڪٻئي جي ڀائپيءَ واري مدد ۽ دوستيءَ کي وڌائي ترقي ورتي آهي. هر قوم جي اڏاوتي ۽ همہ گير ترقي ۽ پرولتاري بين الاقواميت پسندي جي اصولن جي آڌار تي سوشلسٽ قومن جو ڏينهون ڏينهن هڪٻئي جي ويجهو اچڻ، سوشلزم هيٺ قومي مسئلي جا ٻه هڪٻئي سان ڳنڍيل ترقي پسند لاڙا آهن. نتيجي ۾، سوويت يونين اندر گڏيل خصوصيتن جي مالڪ مختلف قوميتن جي عوام جي هڪ نئين تاريخي برادريءَ يعني سوويت عوام جو روپ ورتو آهي. هوءَ هڪ گڏيل سوشلسٽ مادر وطن يعني سوويت يونين، هڪ گڏيل معاشي بنياد يعني سوشلسٽ معيشت هڪ گڏيل سماجي طبقاتي ڍانچي هڪ گڏيل عالمي نقطه نظر يعني مارڪسزم، ليننزم ۽ هڪ گڏيل مقصد يعني ڪميونزم جي اڏاوت جو مقصد رکندڙ آهن، ۽ هيءَ ته پنهنجي روحاني تشڪيل ۽ نفسيات ۾ پڻ ڪيترين ئي گڏيل خصوصيتون رکن ٿا.

قومي مسئلي تي لينن جي تيار ڪيل مارڪسي پروگرام کي سوويت يونين ۾ مڪمل طرح عمل ۾ آڻي ڏيکاريو ويو

آهي. سوويت يونين ۾ سوشلسٽ پيداواري ناتن جي اڻوٽ حڪمراني ۽ قومن جي وچ ۾ انوکي قسم جي ناتن جي، برادراڻي سهڪار ۽ هڪٻئي جي مدد جي ناتن قائم ڪرڻ جي لاءِ پيڙهه جو ڪم ڏنو آهي ۽ اها شئي ملڪ جي طاقت جو مکيه سرچشمو آهي. قومي مسئلي کي، جيڪو نشوونما جي انتهائي منجهيل ۽ بيحد نازڪ مسئلن منجهان هڪ هوندو آهي. سوويت يونين ۾ مڪمل طرح ابهرجي چڪو آهي، هي ۽ مارڪسزم، لينن‌زم جي، پرولتاري بين الاقواميت جي تصورن جي هڪ شاندار فتح آهي.

قومي ناتن جي دائري ۾ سوويت يونين جي تجربي هي ۽ ڳالهه قطعي طرح ثابت ڪري ڇڏي آهي ته رڳو سوشلسٽ انقلاب ئي قومي ڏاڍ جي مڪمل خاتمي واسطي آزادي ۽ برابر قومن ۽ قوميتن جي ڀائمرادو هڪ رياست، متحدا ئي رچڻ لاءِ ۽ قومن جي حقيقي ترقي ۽ ڪين هڪٻئي جي ويجهو آڻڻ جي لاءِ حالتون پيدا ڪري ٿو. ان تجربي مان هينئر عالمي سوشلسٽ سرشتي وارا ملڪ، هر ملڪ اندر ۽ سوشلسٽ ملڪن جي وچ ۾، ٻنهي صورتن ۾ قومي مسئلي جي حل واسطي فائدو پرائي رهيا آهن. اهو قيمتي تجربو، نون آزاد ملڪن جي قومن جي لاءِ جن بيٺڪي سنگهرن کي ٽوڙي ڇڏيو آهي ۽ انهن قومن جي لاءِ جيڪي بيٺڪي سرشتي کان ڇوٽڪاري جي لاءِ جدوجهد ڪري رهيون آهن ٻنهي لاءِ وڏي اهميت وارو آهي. انهن قومن لاءِ سوويت قومن ۽ قوميتن جون ڪاميابيون سامراج ۽ بيٺڪي سرشتي جي خلاف خود سندن پنهنجي سخت جدوجهد ۾ جوش ۽

جذبي ۽ طاقت جي سرچشمي جي حيثيت رکن ٿيون. سندن واسطي سوشلسٽ قومن جو حال، خود سندن پنهنجي آئيندي جو هڪ مثال Model آهي.

ڪميونزم جي اڏاوت جي عمل دوران قومن جو هڪٻئي جي وڌيڪ ويجهو اچڻ

مڪمل پيماني تي ڪميونسٽ اڏاوت، ڪميونزم جي مادي ۽ فني بنياد جي تخليق، سوويت يونين ۾ قومي ناتن جي واڌاري (فروغ) جو هڪ نئون مرحلو آهي. جيڪو قومن کي هڪٻئي جي وڌيڪ ويجهو آڻي ۽ سندن مڪمل اتحاد جي نشاندهي ڪري ٿو.

اهو مرحلو جمهوريائي جي يونين جي وڌيڪ همگير ترقي سندن وچ ۾ پورهئي جي ورهاست جي لڳاتار بهتري، ملندڙ معاشي ناتن جي پکيڙ ۽ واڌاري ۽ نون معاشي ناتن قائم ڪرڻ ۾ واڌارو آڻي ٿو. ڪميونسٽ معيشت، سوويت جمهوريت جي وچ ۾ بيحد ويجهڙن رابطن جي گهوري (طالبو) آهي. جيئن جيئن سوويت يونين ڪميونزم ڏانهن وڪون وڌائيندو ويندو، هر جمهوريائي ملڪ جي پيداواري طاقتن کي هٿي وٺرائڻ جي ڳڌيل ذميواريءَ جي پورائي ۾ تمام وڏو بهرو وٺندي ۽ سوشلسٽ قومون معاشي لحاظ کان هڪ ٻئي کي تهائين وڌيڪ ويجهيون، گهريون پوليون وينديون. ان ڳالهه کي نون صنعتي مرڪزن جي اڏاوت، قدرتي وسيلن جي کوجنا ۽ سنجهائڻ ڦل ڪاڻ، بنجر زمينن ۽ ڏورانهن علائقن کي آباديءَ لائق ۽ هرقسم جي ٽرانسپورٽ

کي فروغ ڏيڻ سان مدد ملندي. انهن سڀني ڳالهين مان، قومن جي وچ ۾ ڳانڍاپن کي، ٻيو نه پيداوار جي فني چاڙ ۽ ثقافتي ڪاميابين جي مٿانئن سان وسعت حاصل ٿيندي.

ڪميونسٽ اڏاوت واري عمل دوران قومن جو هڪٻئي جي ويجهو اچڻ جي معنيٰ هيءَ ٿيندي ته جمهوريائن جي ٻولين جي وچ ۾ سرحدون پنهنجي اڳوڻي اهميت وڃائي ويهنديون. اها ڳالهه سمجهڻ لائق پڻ آهي، جو ته سوويت ديس جي سڀني قومن کي برابر حق مليل آهن. سندن زندگي هڪ سوشلسٽ پيڙهه تي ٻڌل آهي، هر قوم جون مادي ۽ روحاني ضرورتون برابر، پنهنجي ته ئي پوريون ڪيون وڃن ٿيون. اهي مڙئي، گڏيل مکيه مفادن جي وسيلي متحد آهن، هڪ ڪٽنب جون ڀاتي آهن ۽ هڪ مقصد ڏانهن ڪلهو ڪلهي سان ملائي، هڪ ٻئي سان گڏجي ڪري اڳيريون ته ئي رهيون آهن.

هر سوويت جمهوريه پنهنجي آبادي Population جي ساخت جي لحاظ کان وڌيڪ گهڻو نيندي ٻئي وڃي، اها ڳالهه پڻ سوويت قومن جي هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ جي منظوري ڏئي ٿي. سڀني جمهوريائن ۾ ڪيترن ئي قسمن جي قوميتن سان واسطو رکندڙ مرد ۽ عورتون هڪٻئي سان رهن ۽ ڪم ڪن ٿا. سوويت فيڪٽرين ۾ پڻ ڪيترن ئي قوميتن جا مرد ۽ عورتون هڪٻئي سان گڏجي ڪم ڪن ٿا.

ڪميونزم جي اڏاوت ۾ حاصل ٿيل ڪاميابيون، طبقاتي مت ڀيد جو خاتمو ۽ ڪميونسٽ سماجي ناتن ۾ واڌارو، (فروغ)، قومن جي سماجي هڪجهڙائي ۾ اضافي ڪرڻ ۾

سندن ثقافت، اخلاقيات ۽ زندگيءَ جي ڍنگ ۾ گڏيل ڪميونسٽ خصوصيتن کي ڏيکارڻ جي لاءِ بنياد جو ڪم ڏئي ٿو. اها شيءِ قومن جي وچ ۾ پرورش ۽ دوستيءَ کي وڌيڪ پائدار بڻائي ٿي، قومن جو روحاني اتحاد تمام مضبوط ٿي وڃي ٿو. هڪ بين الاقوامي ثقافت پلجي نپجي ٿي، جيڪا انسان ذات جي نهايت نازڪ ثقافتي ڪاميابين کي پاڻ منجهه جذب ڪندڙ هوندي آهي ۽ سڀني قومن لاءِ گڏيل هوندي آهي بين الاقوامي ڪردار وارين تخليقن جي ذريعي هر قوم جي ثقافت جو سرمايو وسيع ٿئي ٿو ۽ عمل جو هيءُ سلسلو انسان ذات جي ڪميونسٽ ثقافت جي جوڙجڪ جي شروعات ڪري ٿو.

ڪميونسٽ اڏاوت واري عمل دوران قومن جو هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ هڪ معروضي (Objective) عمل جو سلسلو آهي. پر ان جي معنيٰ اها ڪانهي ته اهين پاڻهي، روانيءَ سان ۽ بنا ڪنهن رنڊڪ جي ٿئي ٿو. سوشلسٽ قومن جي معاشي ۽ ثقافتي ترقي ۽ سندن ڏاڪي ۾ ڏاڪي هڪ ٻئي جي ويجهو اچڻ ۾، قوم پرستي ۽ شاونيت (اڳرائي واري قوم پرستي) جي اظهارن ۽ باقيات جي خلاف، قومي عليحدگي ۽ اڪيلائي پسندي جي لاڙن خلاف، ماضيءَ کي وڌاءَ سان پيش ڪرڻ ۽ سماجي لڪرائن جي غلط تشريحن (سمجهاڻين) ۽ وضاحتن ڪرڻ جي خلاف ۽ حدي خارج رسمن، رواجن ۽ عبادتن جي خلاف سخت جدوجهد شامل هوندي آهي.

سوويت يونين ۾ ڪميونزم جي سوپ سان گڏ، قومن جي معاشي ۽ نظرياتي ڳانڍاپي ۾ اضافو ٿيندو. سندن ثقافت

بي مثال بلندين کي ڇهندي ۽ سندن روحاني جوڙجڪ ۾ ڪميونسٽ خصوصيتون مڪمل طرح واڌارو ماڻي چڪيون هونديون قومون آخرڪار هڪٻئي ۾ ضم ٿي وينديون. پر سندن وچ ۾ فرقن جي خاتمي جي عمل جو سلسلو طبقن جي وچ ۾ فرقن جي خاتمي واري عمل جي سلسلي جي ڀيٽ ۾ گهڻو سست هوندو. ڪميونزم جي سوپ سان طبقاتي فرق ختم ٿي ويندا پر قومي ۽ خاص ڪري ٻوليءَ جا فرق ڪافي ڊگهي عرصي تائين باقي رهندا.

اسان جي دور ۾ جڏهن ته عالمي سوشلسٽ سرشتو وجود ۾ اچي چڪو آهي ۽ ترقي وٺي رهيو آهي، قومن جو هڪٻئي جي ويجهي اچڻ واري عمل جو سلسلو، قومي حدن کان اڳتي نڪري ويو آهي، ۽ ان بين الاقوامي اهميت حاصل ڪري ورتي آهي. سوشلسٽ ملڪن جي وچ ۾ پائدار لاڳاپا ۽ سهڪار جا ناتا قائم ٿيا آهن، ۽ سوشلسٽ سرشتي جي ترقي مان هيءَ ثابت ٿئي ٿو ته اهي ناتا ملڪ جي اعليٰ ترين قومي مفادن جي عين مطابق آهن. سوشلسٽ ملڪن جي وچ ۾ سهڪار هر سوشلسٽ ملڪ کي سامراجين جي دٻاءَ جو ڪاميابيءَ سان مقابلو ڪرڻ، پاڻ پنهنجن وسيلن کي نهايت مناسب ۽ نهايت مڪمل نموني ڪتب آڻڻ، پنهنجي معيشت کي واڌارو ڏيارڻ ۽ قومي ثقافت جي خزاني ۾ اضافي ڪرڻ جي لائق بنائي ڇڏي ٿو. سوشلزم ۽ ڪميونزم جي اڏاوت ۾ نين ڪاميابين سان گڏوگڏ، سوشلسٽ ملڪن جي برادري وارن ملڪن جي وچ ۾ مادي ۽ روحاني دولت جي مٽاسٽا ۾ واڌارو ٿئي ٿو. سندن طاقت ۾ واڌ اچي ٿي ۽

سندن معاشي، سياسي ۽ نظرياتي اتحاد، انتهائي مضبوط ٿي
ويو. عالمي سوشلسٽ سرشتي جو اڀرڻ، قومن جي وسيع
۽ چاڙهل پيماني تي هڪٻئي جي ويجهو اچڻ واري واٽ تي
سوويت يونين جي تشڪيل کان پوءِ سڀ کان مکيه وک
آهي.

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، جُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙَهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنی e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڏڻَ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوائ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليگڪَن، چپائيندڙن ۽ چاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَّ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڪاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)